

NATO A STÁTY STŘEDNÍ A VÝCHODNÍ EVROPY

Konec každé války mezi dvěma velkými protistojícími koalicemi vždy přinesl jistou formu pokoření poraženým, ale zároveň s tím i nemálo starostí vítězům. Právě oni se totiž stali zodpovědnými za to, zda po ukončení války nastane období dlouhodobého a spolehlivého míru, či jenom víceméně krátký oddech, během něhož poražení obnoví své síly, aby si vymohli změnu k lepšímu. V minulých staletích vždy převládla druhá varianta. Vítěz nadiktoval poraženému nesnesitelné, ponižující podmínky, a tím vlastně od počátku podněcoval jeho odhodlání po odvetě. Tato neblahá logika se však opakovala ještě v tomto století - mnozí historici dnes zdůrazňují, že jednou ze základních příčin německého fašismu a nacismu ve třicátých letech se stalo ponížení Německa poté, co prohrálo 1. světovou válku a cítilo se být pokořeno zvláště ze strany Francie.

Po skončení studené války se všeobecně zdůrazňuje, že vlastně neprohrál nikdo a vyhráli všichni. Nicméně některé historické zákonitosti se znovu potvrzují. **V zemích, které v minulosti tvořily Varšavskou smlouvu, se rychle prohlubuje nejistota a nestabilita, narůstají vnitřní problémy, sílí nebezpečí populismu a návratu k autoritativním formám vládnutí. Hrouť se ekonomika a stále rychleji se vyostřuje rozdíl mezi jejich ekonomickou a životní úrovní na straně jedné a zemí západní Evropy na straně druhé.**

Naproti tomu **Atlantická aliance stojí před úkolem nalézt nový systém mezinárodní bezpečnosti, který by vyhovoval nejenom jí, ale i jejím někdejšími protivníkům. Přitom narůstá význam politických a zejména ekonomických nástrojů bezpečnosti na úkor prostředků a nástrojů vojenských.** Na obou stranách je volání po tzv. mírových dividendách a stejně tak i snahy (i když ve východní Evropě mnohem silnější) po renacionalizaci bezpečnostní politiky. Poučení, vyplývající z dosavadních dějin mezinárodní bezpečnosti však ukazují, že má-li jít o bezpečnost skutečně spolehlivou, pak musí jít o postup opačný - **od bezpečnosti kolektivní odvozovat bezpečnost každého konkrétního státu. Stejně tak je třeba hledat vyváženost mezi třemi základními metodami bezpečnostní politiky - vojenskou silou, rozvojem spojení a přístupem k tomu, co je považováno za hrozbu či riziko. A právě tím náročnější a zodpovědnější je dlouhodobá úloha vítěze studené války - Atlantické aliance.**

Předložená studie se pokouší nastínit základní myšlenky přístupu NATO k evropské bezpečnosti po skončení studené války. Vychází z veřejně publikovaných materiálů NATO, ze studií a publikací jejich vzájemných politických a vojenských činitelů.

DĚDICTVÍ MINULOSTI

Atlantické pojetí evropské bezpečnosti po celá čtyři desetiletí vycházelo z logiky bipolárního heterogenního systému mezinárodních vztahů. Nesmířitelná rozdílnost dvou světových soustav v politice, ekonomice, ideologii, kultuře a životním stylu se v atlantické filozofii evropské bezpečnosti odrazila v následujícím základním axiomu - zbrojíme proto, že si nevěříme, rozdělení Evropy do dvou zcela protichůdných systémů je příčinou mezinárodního napětí, nedůvěry, zbrojení, a tím pádem i neustálé hrozby pro evropskou bezpečnost.

Nedůvěra vůči SSSR a jeho spojencům z období studené války vyústila v dlouhodobou obavu atlantických vojenských i politických činitelů, že SSSR by se mohl pokusit využít svojí konvenční převahu k vojenskému ovládnutí celé západní Evropy. A tak se již v počátcích NATO zrodila myšlenka, že neúčinnější metodou k odvrácení nebezpečí války o západní Evropu a k zajištění evropské bezpečnosti jako takové je odstrašování SSSR od jeho agresivních záměrů. Odstrašování se od samého počátku opíralo především o existenci amerických jaderných zbraní, a proto bylo rozhodující měrou ovlivňováno americkým vojensko-strategickým myšlením.

Orientace na jaderné odstrašování zůstávala základem atlantického přístupu k evropské bezpečnosti i v druhé etapě uvolnění mezinárodního napětí (druhá polovina 80. let). Jejím smyslem nadále zůstávalo dle výstižného výroku tehdejšího předsedy Vojenského výboru NATO holandského generála C. de Jeagera: "vyvíjet neustálou hrozbu, jež zahrnuje široké spektrum konfrontace, od omezených agresí v různých částech světa až po zastrašování všeobecnou jadernou válkou".

V lednu 1989, v době, kdy vrcholila rozmanitost a vnitřní nejednota členských států Varšavské smlouvy, kdy v řadě z nich (zejména v Polsku a Maďarsku) již byly prosazeny nezvratné změny v ekonomickém a politickém uspořádání jejich společenství a kdy se naopak konzervativní režimy v jiných zemích (ČSFR, NDR) nezadržitelně blížily k svému zhroucení, NATO přijalo dva zásadně důležité dokumenty. V "Deklaraci hlav států a vlád" věnovalo největší pozornost části "Zásady pro překonání rozdělení Evropy", což samo o sobě svědčilo o definitivním přechodu NATO do politické ofenzívy vůči tehdy ještě existující Varšavské smlouvě. Zároveň s tím však v dokumentu nazvaném "Všeobecná koncepce kontroly zbrojení a odzbrojení" zdůraznila, že "v nejbližší budoucnosti jedinou strategií pro odvrácení války je strategie odstrašování, založená na odpovídající a účinné kombinaci jaderných a konvenčních zbraní, které zůstanou zachovány na potřebné úrovni".

HLEDÁNÍ NOVÉHO PŘÍSTUPU

Počátek 90. let se stal charakteristický nečekaně rychlými politickými změnami v zemích střední a východní Evropy, zánikem Varšavské smlouvy a nakonec i rozpadem samotného SSSR, tedy naprostým zánikem všeho toho, co po čtyři desetiletí tvořilo "raison d'être" nejen NATO jako takového, ale především jeho strategie jaderného odstrašování. Z toho vyplývá strategicky důležitá otázka - jaká je vazba těchto dvou jevů. Na vyčerpávající odpověď je zatím velice brzy, nyní lze snad jen upozornit na některé základní souvislosti.

Historické souvislosti

- Jaderné odstrašování jako základní metoda přístupu k problematice evropské bezpečnosti, se stalo, jak tvrdí jeho odpůrci v mnoha západních zemích, překonaným, neboť v minulosti vedlo ke zbrojním závodům a jeho výsledkem nebylo upevnění míru a mezinárodní bezpečnosti, nýbrž naopak stále silnější destabilizace a stupňování nedůvěry a napětí jak ve vojenské, tak i v politické oblasti. Nakonec situace dospěla tak daleko, že i strategická parita přestávala být faktorem vojensko-politického zadržování.

- Na druhé straně však stoupenci jaderného odstrašování uvádějí, že právě stupňování zbrojních závodů bylo rozhodující metodou nátlaku na SSSR a jeho někdejší spojence. Nutilo je investovat do zbrojení na úkor technologie, ekologie a životní úrovně, upevňovat administrativně direktivní metody ekonomického řízení a v neposlední řadě i autoritativní a totalitní formy vládnutí. Tím přispívalo k neustálému prohlubování jejich vnitřních krizí a nakonec k jejich uzbrojení.

- Je bezpochyby, že neustálé obnovování věrohodnosti jaderného odstrašování NATO zvýraznilo absurditu zbrojních závodů a studené války, že se nakonec stalo jedním z hlavních činitelů, jež si vynutily ukončení studené války jako takové. Stojí však otázka, zda studená válka nemohla být ukončena ještě dříve a méně dramaticky, kdyby nebyla přerušena první etapa uvolnění napětí a kdyby nebyla vystřídána druhou etapou studené války.

Mezinárodně politické souvislosti

- Rozpad heterogenního bipolárního systému mezinárodních vztahů. Tuto skutečnost NATO zhodnotilo slovy: "Všechny země, které v minulosti byly nepřáteli NATO, nejenže rozložily Varšavskou smlouvu, ale navíc se i zcela zřekly veškerého ideologického nepřátelství vůči Západu... Politické rozdělení Evropy, jež bylo příčinou vojenské konfrontace v době studené války, je tak překonáno."

- Zcela zanikla dosud působící masívní monopolitní hrozba, vytvořil se systém vojenské průhlednosti, jaký v Evropě nemá obdoby, vznikly nebývalé možnosti pro vzájemnou důvěru a pro předvídaní dalšího možného vývoje v Evropě.

- Zároveň s tím však vyvstala velmi naléhavě nutnost změny atlantického přístupu k problematice evropské bezpečnosti. Generál Galvin ji vyjádřil slovy: "Mnozí se ptají, co bude dělat NATO, když nemá nepřítel. To nám dokazuje, že se především musíme zbavit způsobu myšlení z období studené války."

Podle názoru řady atlantických odborníků na otázky mezinárodní bezpečnosti tzn. především následující:

● zapomenout na logiku studené války, dle které neúspěch jedné strany byl automaticky považován za úspěch strany druhé, kdy úspěch jednoho musel být vyvážen neúspěchem druhého,

● postupovat od bezpečnosti celého kontinentu k bezpečnosti jednotlivých států a nikoli obráceně,

● zakládat nový model mezinárodní bezpečnosti na co nejnížší úrovni zbraní, umožňující jejich co možná nejspolehlivější politickou kontrolu.

VOJENSKÉ A POLITICKÉ SOUVISLOSTI

V důsledku zásadních mezinárodních změn, především výrazného oslabení vojenské konfrontace, se snížil význam vojenských nástrojů a prostředků bezpečnosti ve prospěch nástrojů politických. Z toho vyplynula následující imperativa:

- snížit celkovou kvantitu vojenských nástrojů bezpečnosti,
- změnit strukturu ozbrojených sil předurčených pro jednotlivá spojenecká velitelství tak, aby odpovídala novým podmínkám,
- změnit v neposlední řadě i vojenskou strategii a doktrínu Aliance.

SOCIOLOGICKÉ SOUVISLOSTI

NATO muselo velmi naléhavě reagovat na **závažné posuny ve veřejném mínění**, zaznamenané ve většině jeho členských zemí. Ty se projevíly především voláním po tzv. **mírových dividendách**, tedy po snižování objemu vojenských rozpočtů, po zrušení řady modernizačních programů ve vojenství a po přesunu investic do civilní oblasti, dále pak oslabením odhodlání přispívat na obranu vlasti, poklesem zájmu o službu v ozbrojených silách atd.

PARTNERSTVÍ V BEZPEČNOSTI

Poté, co byla potvrzena nezvratnost změn v zemích někdejší Varšavské smlouvy, došlo k zásadnímu posunu v přístupu NATO. Namísto o odstraňování se začalo hovořit o **partnerství v bezpečnosti**. Tento termín byl potvrzen na kodaňském zasedání rady NATO v červnu 1992 vyhlášením: "Naše bezpečnost je nedělitelně spojena s bezpečností ostatních evropských států." Tím byla uzavřena důležitá etapa, v jejímž průběhu se naše země, na základě zásadních vnitropolitických změn a následného rozpuštění Varšavské smlouvy, přeměnily z bývalých nepřátel v partnery.

Již londýnské jednání rady NATO v roce 1991 vyjádřilo stanovisko, že **partnerství v bezpečnosti může být rozvíjeno zejména v rámci:**

- **procesu KBSE**, a to cestou politických konzultací všech otázek, dotýkajících se evropské bezpečnosti, dále pak koordinací postupu při upevňování nového modelu evropské bezpečnosti, podílem na činnosti mechanismu pro předcházení konfliktům činností v Úřadu pro demokratické instituce atd.,
- **Severoatlantické rady pro spolupráci, při projednávání všech důležitých otázek bezpečnosti celé Evropy atd.;** atlantičtí politikové zdůrazňují, že právě tato instituce "je mimořádně důležitá, neboť díky ní se u našich východních sousedů rozvíjí pocit, že skutečně přináležejí k Evropě".

PROZATÍMNÍ UZAVŘENOST NATO

V letech 1990-1992 se u bývalých satelitních spojenců někdejšího SSSR projevila zvýšená snaha pokročit od stavu partnerství v bezpečnosti až do stavu, za něhož by se o NATO mohly opírat jako o záruku proti rizikům, plynoucím z dezintegrace, nestability a ozbrojených konfliktů v jejich prostoru. Po nezdařeném pokusu o vojenský puč v SSSR v létě 1991 dokonce byla postavena otázka vstupu středoevropských zemí do NATO.

Římská deklarace šéfů států a vlád členských zemí NATO na jedné straně ocenila, že státy někdejší Varšavské smlouvy přestaly být nepřítelem, čímž bylo ukončeno rozdělení Evropy a neblahé údobí studené války. Na druhé straně však zemím střední a východní Evropy nabídla nikoli přímý vstup do NATO, nýbrž možnost, že "národy Severní Ameriky a celé Evropy se mohou sejít ve společenství všemi sdílených hodnot, jimiž jsou svoboda, demokracie, lidská práva, právní stát".

Konkrétní význam této obecné formulace vysvětlil generální tajemník NATO slovy: "Aliance dala těmto zemím jasně na srozuměnou, že v blízké perspektivě je nemůže ani přijmout za své členy, ani jim nemůže poskytnout oficiální bezpečnostní záruky." Jde o záruky:

a) politické

- NATO se chce vyvarovat rozšíření svých hranic, jež by mohlo v Rusku vyvolat pocit zesíleného vojenského ohrožení a tím narušit americko-ruské partnerství, nezbytné pro úspěšné dovršení procesu START,
- po rozpadu SSSR výrazně pokleslo vojenské nebezpečí především pro bývalou ČSFR, Polsko a Maďarsko,
- i kdyby se NATO rozšířilo "jen" o území bývalé ČSFR, Maďarsko a Polsko, vyžádalo by si to obrovské finanční náklady, což by však odmítlo veřejné mínění všech západoevropských zemí - to chce naopak vidět "mírové dividendy";

b) vojenské

- mezi zeměmi NATO a zeměmi bývalé Varšavské smlouvy jsou propastné rozdíly ve struktuře velení, v logistice, infrastruktuře, bojové a morální přípravě, které znemožňují jak organizování společných cvičení, tak i případnou dislokaci amerických vojsk na území tří středoevropských států,
- přijetí těchto zemí by uvnitř Aliance vyvolalo vnitřní napětí i možnost rozpadu,

"zvláště v případě, jakkoli je hypotetický, že by se NATO mělo nechat zatáhnout do jaderné války kvůli střední Evropě".



Z hlediska další perspektivy má velký význam vyhlášení kodaňského zasedání rady NATO z června 1991, že bezpečnost států střední a východní Evropy považují atlantičtí spojenci za "bezprostředně a neoddělitelně spjatou se svojí vlastní bezpečností". Římská deklarace rady NATO z listopadu 1991 zdůraznila, že tuto spjatost lze dále prohlubovat a upevňovat, a to na základě "společenství hodnot, sdílených všemi v rámci systému konzultací s novými partnery, otevírajících éru důvěry, stability a míru".



- De Jeager, C.: La stratégie de l'OTAN. In: Révue de l'OTAN, říjen 1986, s. 14.
- Révue de l'OTAN, únor 1989, s. 29.
- Le concepte stratégique de l'Alliance. In: Révue de l'OTAN, prosinec 1991, s. 25.
- Galvin, J. R.: De la défense immédiate vers la stabilité a long terme. In: Révue de l'OTAN, prosinec 1991, s. 15.
- Déclaration de Rome... s. 19, 4.
- Ellemann-Jensen, U.: La nouvelle Europe - un point de vue danois. In: Révue de l'OTAN, leden 1992, s. 9.

Plukovník Ing. Stanislav S t a c h, CSc.,
plukovník Ing. Karel K u l h á n e k,
doc. RNDr. Ladislav H a l b e r š t á t, CSc.

SPOLUPRÁCE ARMÁD - PŘÍSPĚVEK K BEZPEČNOSTI V EVROPĚ

Ve dnech 4. až 9. listopadu 1992 se uskutečnil další ze seminářů kursu organizovaného Evropským střediskem Institutu pro výzkum bezpečnosti Východ-Západ New York-Štířín a Institutem pro strategická studia v Praze. Téma semináře